

Advokatfirmaet Cappelen & Krefting

Vi gir juridisk bistand!

Klikk her for mer informasjon om hva vi kan hjelpe deg med!

Moderne design og behovet for heraldisk fornyelse

Modern design and the needs for heraldic renewal

(An English summary is at the end)

Av Hans Cappelen

(Dette er en bearbeidelse av mitt foredrag på Skandinavisk Heraldisk Kollokvium i Kalmar den 13. mai 2001)

Design og heraldikk

Vi har i dag en livlig og profesjonell moderne formgivning eller ”design”. De moderne grafikerne skaper nye symboler og frisker opp gamle tegn. Vi ser denne designen hele tiden rundt oss i det moderne samfunn, ikke minst i datamaskinenes omfattende bruk av grafiske symboler. De grafiske tegnene er i en løpende utvikling, de har stor økonomisk betydning, og mange dyktige formgivere arbeider med denne typen design.

Figurer fra datamaskinenes formspråk

Kjennetegn og grafiske symboler er nødvendige i våre dagers utrolige mengde av informasjonsutveksling og kommunikasjon mellom mennesker. Dette ser vi bl.a. i myndighetsutøvelse og forretningsvirksomhet. Den grafiske formgivningen preger både dokumenter og slikt som maskiner og andre gjenstander, interiører og eksteriører, for eksempel biler, fly, møterom, veier og anlegg. Den moderne designen i kjennetegn og andre grafiske tegn påvirker dessuten våpenskjoldene og lignende merker.

Er den moderne designen farlig for våpenskjoldene? Vil de heraldiske våpnene bli borte og fortrent av andre typer merker? Det er mange heraldikere som er redde for at en slik utvikling er i gang. Selv er jeg ikke så bekymret. Riktignok er en del gamle våpentegninger i ferd med å forsvinne fra praktisk bruk, og flere vil følge etter. Likevel tror jeg at nye tegninger og nye former vil fortsette å dukke opp i de generasjonene som kommer. De heraldiske uttrykksformene vil overleve, men ikke uten forandringer.

At våpenskjoldene forandrer seg, er ikke noe nytt. Ser vi på den heraldiske utviklingen, finner vi nyheter i hvert eneste århundre. Våpnenes innhold, form og praktiske bruk har forandret seg helt fra riddertiden, opp gjennom bl.a. reformasjonstiden, opplysningstiden og inn i vår tid. Våpnene følger med når behovene for kjennetegn og dekorasjon forandrer seg.

Også i vår tid har mye skjedd. I løpet av det århundret vi nylig har passert, fikk heraldikken sitt gjennombrudd i den vanlige hverdag. Det er de offentlige våpnene som er i søkelyset. De blir brukt mer enn vi noen gang før har sett maken til. Tenk bare på mynter, sedler, veiskilt, husskilt, flagg og faner, annonser i aviser, brosjyrer, brevpapir og andre trykksaker osv. Gamle våpen er tegnet om og nye våpen er skapt.

Nye gjennomarbeidete merker med heraldiske innslag

Heraldikkens dynamiske aspekt

Det er noen grunnleggende trekk ved det heraldiske systemet, som gjør at våpenskjoldene er spesielt godt egnet til å bli forandret og fornyet. Disse grunnleggende trekkene har fulgt våpenskjoldene hele tiden fra de ble systematisert på midten av 1100-tallet, og til i dag.

Et av disse grunntrekkene er at det er noe i våpen som varierer, mens noe annet er stabilt. Kort sagt: vi skiller mellom våpens stabile innhold og variable form. Vi ser det allerede i middelalderen. Da ble motivet i ett og samme våpen utformet forskjellig på skjold, på hesteklede, på rustningens skulderplater, i lansefaner osv. Tar vi for oss senere våpen, kan vi også se at formgivningingen kan veksle både med tidsstilen og med det materialet som våpenet gjengis i.

Dette er velkjente fakta for den som har satt seg litt inn i heraldisk teori. Det har vært skrevet mye om dette dynamiske aspektet i heraldikken. Likevel kan det være vanskelig å få folk med på denne tankegangen. Igjen og igjen må vi forklare andre mennesker at et våpen ikke er en bestemt tegning.

Jeg oppsummerer her hovedpunktene om våpnenes innhold og form

- Et våpen består av et fast innhold, også kalt "et motiv". Dette er en kombinasjon av én eller flere figurer og to eller flere farger. Denne kombinasjonen av figur og farge er selve våpenet og det er denne som ligger fast. Gjøres det avvik fra kombinasjonen, fører det til at avviket enten blir et annet våpen eller til noe som ikke er et våpen.
- Kombinasjonen av figurer og farger skal være original for hvert våpen, og den skal være lett å kjenne igjen. Dette punktet er mindre viktig i de tilfellene der våpenet ikke skal være et kjennetegn, men bare en ren dekorasjon.
- Formgivningingen av våpnene skjer ved en egen stiliseringsteknikk, også kalt "heraldisk stil". Denne teknikken går ut på å forenkle. Figurenes form blir redusert til det som er mest karakteristisk for hver figur. Typiske forenklinger er de strengt stiliserte utgavene av løve og ørn, rose og lilje, eiketree, borg og pil. Som farger brukes bare de nyansene som ikke skaper tvil om hvilken farge som er brukt. For eksempel må blått ikke bli så mørkt at det virker svart, og gull eller gult må ikke bli rødt eller brunt.
- Et våpen kan gjengis både med og uten den gamle rammen av skjold og hjelm. Når våpenmotivet brukes uten denne rammen, kaller vi våpenet ofte for "frittstående". Eksempler er farge og figur uten skjold på flaggduk, ensfarget figur skåret ut i tre, eller støpt i metall på en rund knapp.

Behov for fornyelse ?

Ja, det er flere grunner til å fornye våpnene. Noe har jeg vært inne på allerede. Først og fremst bør våpnene og heraldikerne ta del i det viktige arbeidet som nå pågår med alle mulige grafiske tegn. Videre kan en fornyelse av våpnene gjøre dem bedre egnet til å bli med og fylle det store behovet for kjennetegn. En fornyelse kan også dra nytte av heraldikkens variasjonsmuligheter og vise folk at de ikke er bundet til å kopiere en bestemt våpentegning.

Går vi inn på områdene informasjon og kommunikasjon, er det de offentlige våpnene som er mest aktuelle. Noen private våpen er også med, særlig våpen for bedrifter, foreninger, klubber og andre sammenslutninger. Derimot ser vi få slektsvåpen og personvåpen, men de kan likevel ha en betydning, bl.a. som en rik historisk arv til inspirasjon for nye våpenmotiver og ny utforming.

Våpnene har to *hovedfunksjoner* - som kjennetegn og dekorasjon - og begge disse funksjonene har behov for fornyelse. Det er våpnenes funksjon som kjennetegn, som er den viktigste for områdene informasjon og kommunikasjon. Der er tidsfaktoren helt sentral, så kjennetegnene må være lette å kjenne igjen i løpet av et kort øyeblikk. Kjennetegnene må dessuten være tydelige på avstand og i liten størrelse.

Da nytter det ikke med kompliserte, uoriginale og dårlig utførte kjennetegn. Mens en del våpen fungerer utmerket som moderne kjennetegn, må andre våpen bli bearbeidet og fornyet før de egner seg.

Våpnene med sine figurer og farger kan være gode dekorasjoner. Ofte har de en blandet funksjon som kjennetegn og dekorasjon, for eksempel på bygninger, tribuner, interiører og bruksgjenstander. Vi ser at våpen brukes til dekorasjon både i det offentlige rom og innenfor den private sfæren. Er disse utformingene gode nok? Noen er det, men mange kan bli utformet mye bedre.

Sørger vi for å fornye våpnene så demonstrerer vi at heraldikken har en høy grad av fleksibilitet. De rike mulighetene for å variere, gjør våpnene mer anvendelige enn logoer og andre merker som har et fast utseende. Et våpen kan variere og tilpasse seg, der hvor andre merker blir stående stille. Forandringer skjer raskt i vår tid og utformingen av et våpen kan stadig bli forandret, mens våpenets innhold fortsetter å være det samme.

Kan den heraldiske fleksibiliteten forenes med ideen om "corporate identity" og lignende? Jeg sikter her til designernes bestrebelse på å få offentlige og private korporasjoner til å bruke nøyaktig en og samme utforming av et merke, eller en bestemt fargenyans, på alt sitt utstyr. Dessuten ønsker designerne at dette opplegget skifter med jevne mellomrom. Mye kan sies både for og mot dette. Fra en heraldisk synsvinkel er det unødvendig å ha en så streng ensretting og kopiering for å markere fellesskap. Heraldikken viser at en grunnidé godt kan være den samme selv om den uttrykkes på flere måter.

Hva skal vi fornye?

Selv der vi allerede har noen gode utforminger av våpen, kan vi fornye dem. La oss ikke stoppe opp og tro at vi har nådd utviklingens slutt punkt! Heraldikkens historie og normer gir utallige muligheter for heraldisk formgivning, så hvorfor legge bånd på oss og hindre variasjoner? Poenget er at vi kan bevare et våpens innhold med sin symbolikk og sine tradisjoner, selv om vi moderniserer formen på mange forskjellige måter.

Fornyelse av våpens innhold er en annen sak. Det er ikke så mye vi kan gjøre med innholdet, før vi får et annet våpen. Noen ganger er kanskje en hel omlegging likevel det beste? Gjennom historien er det mange personer som har forandret sitt våpen mer eller mindre. Vi ser også at noen byttet ut våpenet med et annet, uansett at de dermed gikk bort fra farens eller morens våpen.

En forandring eller utskiftning av et våpens innhold kunne gi et bedre resultat, for eksempel til et våpen som var mer effektivt som kjennetegn. I visse perioder ga imidlertid slike fornyelser et dårligere resultat, fordi våpenet ble mer komplisert. For eksempel brukte de under det dansk-norske fellesmonarkiet uttrykket "våpenforbedring", i forbindelse med at folk ble adlet eller fikk en ny adelstittel. De kongelige kansellistenes "forbedring" var å gi nokså enkle våpen flere nye figurer og farger. Dette var jo heller en forverring, om vi ser våpnene som kjennetegn.

Våpnenes innhold

Mange av de eksisterende våpnene har et nokså komplisert og naturalistisk innhold. Om de ikke er særlig effektive som kjennetegn, kan de være fine dekorasjoner. Motivene i slike våpen kan være vanskelige å huske og de er lett å blande sammen med andre våpen. Dette er et problem i dagens samfunn, fordi mange merker og grafiske virkemidler konkurrerer om oppmerksomheten. Derfor kan det være aktuelt å forandre innholdet i slike våpen helt eller delvis.

Blant våpen som er modne for utskiftning, har vi de byvåpnene som nærmest er fargelagte bysegl fra middelalderen. Seglene skulle studeres på nært hold, de skulle være vanskelige å forfalske, de hadde mange figurer og de er ensfargede. Med andre ord er det grunnleggende forskjeller mellom segl og våpen, selv om våpen kunne inngå i segl. Videre har vi naturalistiske byvåpen fra 16-1700-tallene som for det meste skulle bli brukt i segl. På den tid var kjennetegnfunksjonen ikke så viktig.

Trondheim

Tønsberg

Gamle ”seglvåpen” har vi fra de norske byene Bergen, Oslo, Trondheim og Tønsberg. De har kompliserte figuroppstillinger, men er nå godt innarbeidet. Vi må derfor regne med motstand, hvis vi vil gjøre dem om til våpen med få figurer og farger. På den annen side er gamle seglvåpen under et stadig press fra folk som ønsker mer moderne merker og symboler. Det finnes en del mennesker som gjerne vil ha forandring og forenkling. De ønsker å komme bort fra våpenmotiver som kan virke gammelmodige og fjernt fra vår tid.

Med opprinnelse i perioden 1700-1900, har vi mengder av overkompliserte offentlige våpen. Vi kan finne bl.a. danske, svenske, engelske, tyske og franske. De har dels mange skjoldfelter, dels mange figurer i samme felt, dels naturalistiske motiver. Dermed er de dårlig egnet som kjennetegn. En mulighet er å ta litt av motivet og gjøre det til et nytt våpen, dersom kommunen ikke foretrekker noe annet og helt originalt. Vi har i Norge eksempler i byvåpnene til Haugesund og Moss. Der tok de henholdsvis tre måker og en kråke. Disse fuglene var bare underordnede figurer i de gamle naturalistiske merkene som hadde mange figurer.

Haugesund

Moss

I utlandet er mange heraldikere bekymret over den økte bruken av logoer der våpen ble benyttet tidligere. Logoer (logotype) er bokstavbaserte eller andre forenklete kjennetegn (for eksempel sparebankenes tre, ren ull-merket, Harris Tweeds rikseple med kors, IBMs og Essos bokstavmerker, osv.). Jeg vil minne om at en logo gjerne er noe som blir skiftet ut med noen års mellomrom og de utgjør derfor ikke noen stor trussel mot våpnene. Det kan være at kommunenes folk synes at de gamle våpnenes kompliserte oppbygging virker for alderdommelige i dag. I så fall kan en forenkling av våpnene være et passende mottrekk for å gjøre våpnene mer populære. For øvrig synes jeg mange av logoene kan leve samtidig med våpnene, med litt forskjellige bruksområder, noe lignende våpen og ”badge” i tidligere tider.

Den motsatte ytterligheten – overforenklingen - har vi når et våpen får et motiv som er så enkelt at mange andre bruker samme figur og farger. Også da mister våpenet sin funksjon som kjennetegn, fordi det lar seg så lett forveksle med andre merker. Flere av de norske kommunevåpnene har beveget seg farlig nær dette stupet, så som Steinkjers stjerne, Narviks anker og Ørlands skrådeling. I andre land ser vi de evindelige gjengangerne tannhjul, hveteaks, borg, skip, kanonløp, sverd og vekt, bølger osv. La oss få slippe flere av disse lettvinde og fantasiløse figurene !

En fallgrube for den som skal lage et nytt våpen, er å bruke differensiering, similarisering eller brisering av eksisterende våpen. Da kan forskjellene bli så små at det lett oppstår forveksling. Dette er spesielt uheldig for områder og enheter som ligger nær hverandre. Vi kan likevel se at kommuner tar figurer fra mektige personers våpen, militære tar kommuners eller personers våpen, kommuner og andre områder tar hverandres våpen. Eksempler er svenske landskap, len og andre med de stadig gjentatte kopier av Malmøs griffhode i stedet for å finne på noe nytt og originalt.

En annen type fantasiløs kopiering er å velge samme farger som et riksvåpen eller annet regionalt våpen. Hvorfor skal flere våpen få samme fargepar, bare fordi innehaverne har tilknytning til et felles område ? Dette er særlig uheldig når fargeparet fra et regionalt våpen, blir kopiert over i et privat våpen. Ikke bør noen private skaffe seg slike fargesammensetninger foran andre. Og ikke bør private våpen kunne bli blandet sammen med offentlige våpen.

Rundt om i de forskjellige landene ser vi mange figurer og figursammensetninger som representerer fornyelse. Jeg kan nevne de norske : fyrlykter, sjømerker, hulder m fl. I Sverige har vi spennende kommunevåpen fra Gunnar Scheffers glanstid, og i Finland ser vi en del uvanlige sammensetninger av figurer og nye enkeltfigurer. De grønlandske kommunevåpnene har mange flotte lokale dyr, fisker og fugler. I England og andre land finner vi nye enkeltfigurer fra forskjellige livsområder.

Våpnenes utforming

Nettopp muligheten for å variere utformingen av et våpen, gjør at våpentegnerne kan tilpasse våpengjengivelsene til forskjellige formål og funksjoner. Formen bør være strengt stilisert på en flaggduk eller et veiskilt. Derimot kan formen være friere og mer detaljert på et programhefte, en tallerken eller andre steder der den dekorative funksjonen er mer dominerende enn funksjonen som kjennetegn.

Det er en tendens til å gi en bestemt våpentegning en opphøyet status som et slag "originaltegning" eller fast mønster. Mange tror at de alltid må kopiere en bestemt tegning. Dette er en helt feilaktig oppfatning og stikk i strid med den heraldiske utviklingen gjennom ca. 850 år.

I Norge har vi sett denne tendensen både ved riksvåpenet og ved kommunale våpen. Det vakte stor bestyrtelse da Hallvard Trætteberg tegnet om den norske løven ved midten av 1930-årene. Pressen hadde innlegg etter innlegg mot "den utsultede katta" og lignende. Uten aktiv støtte fra utenriksministeren og regjeringen, hadde han neppe greid å få gjennomslag for å gå bort fra den innarbeidede våpentegningen fra 1905.

Historiens paradoks er at Trættebergs løvetegning nå har nådd samme posisjon som 1905-løven. Hans funksjonsløse er blitt nærmest enerådende. Nesten ingen statsinstitusjoner tør å fravike den. Det skjedde riktignok en forsiktig fornyelse av tegningen for noen år siden, men den er nesten usynlig. Hvordan kunne dette skje? Vi har jo dyktige norske og utenlandske tegnere som kan tegne en opprett løve på svært mange andre måter, enten den holder en øks eller ikke.

Den tegningen som følger fastsettelsen av et nytt norsk kommunevåpen, har en tendens til å bli kopiert uten variasjoner. Denne tegningen kan være så bra den bare vil, men det er trist når vi ser akkurat den samme tegning gå igjen på skilter, i annonser og på brevpapir. Kommunene har en feilaktig og nesegrus respekt for den første tegningen. De har problemer med å innse at våpnene kan bli tegnet på flere måter, at motivet kan tas ut av skjoldet og at skjoldformene kan variere.

Behovet for fornyelse innebærer at vi skal vokte oss litt for den greie, men konvensjonelle og upersonlige stil. Det er uheraldisk når formgivningen stivner og vi mister variasjonene. Selv om vi har mange tilfredsstillende tegninger av våpenfigurer, betyr ikke det at de nå er blitt endelige og bare kan bli kopiert. Det er raskt, billig og lett å bruke samme tegnemåte, men det hindrer fantasien. Vi ser dessverre mange som stadig kopierer visse utforminger av dyr, fugler, planter, trær, bygg, gjenstander osv. Dette møter vi i våpen fra hele Europa, men kanskje særlig i engelske våpen. Gjennom dataprogrammer er det dessuten blitt enda lettere å kopiere i detalj.

En fornyelse må ikke innebære at alle våpen nå blir tegnet bare i den strengeste flatestil. Formen må riktignok rendyrkes der kjennetegnfunksjonen er den viktigste. Men ofte er dekorasjonsfunksjonen vel så viktig, for eksempel på et diplom eller et askebeger. Da blir spillerommet større for den heraldiske kunstneren. Kommer vi over i de helt rene dekorasjoner, kan stiliseringen ta mange veier.

Noen nyere norske merker i mer og mindre streng flatestil

Det finnes mange eksempler på vellykket fornyelse av heraldisk formgivning, og jeg skal nevne noen velkjente navn. Det betyr imidlertid ikke at jeg har like stor beundring for alt de har gjort. Det som særpreger disse heraldiske kunstnerne, er at de har skapt nye former. De viser oss at en ny og frisk vinkling er mulig, men det betyr ikke - som nevnt ovenfor - at vi skal kopiere den form de har valgt. Poenget er at de kan gi andre en inspirasjon for å finne egne løsninger.

Blant norske heraldiske formgivere vil jeg spesielt nevne Hallvard Trætteberg, Thorbjørn Bergersen, Arvid Sveen, Stein Davidsen og flere andre tegnere av kommunevåpen. Blant de danske har vi Franz Sedivy, Aage Wulff og Claus Achton Friis. Vi har svenske som for eksempel Brita Grep og David Friefeldt under Gunnar Scheffers tilsyn, Jan Raneke, Bengt-Olof Kälde og Bror Jacques de Waern. Det er mange

finske og blant dem Olof Eriksson, Gustaf von Numers og Ahti Hammar. Fra andre land er det også svært mange, men særskilt kan vi vel nevne Bruno Heim, Robert Louis, Don Pottinger, Otto Hupp, Paul Boesch og Carl-Alex von Volborth.

Et par eksempler på fin heraldisk design fra nyere tid

Levanger kommune av Hallvard Trætteberg

Svensk personvåpen av Jan Raneke

English Summary

Modern design and the needs for heraldic renewal

Today we are surrounded by graphic design, especially in communication, information and computers. Gifted designers are creating new symbols and reviving old signs. When they design distinguishing marks, such as logos, they are coming close to arms and heraldry. To some extent they are competing with heraldry, but modern design can also inspire and influence a renewal in heraldic art.

Heraldry is familiar with development and renewal. Coats of arms have been varied and developed through the ages since medieval times. They have been adapted to the changing needs for distinguishing marks, decoration and practical use. This development can continue today and in the future. We shall create new arms and make new drawings of existing arms.

From the history of heraldry we know that a coat of arms can be used for centuries and to many different purposes. Heraldry has a certain dynamic aspect in the basic principle that a coat of arms is not a single drawing but may be reproduced in a number of ways. The coat of arms itself is the content of the blazon, "the motif", and not the drawing. The arms are not limited to be drawn the same way everywhere and at every occasion. This flexibility makes a sharp distinction between coats of arms on the one side and trademarks and logos on the other. A coat of arms may vary and be renewed, but trademarks and logos must always be the same.

We can follow heraldic traditions and renew the drawings of the arms. Most people will agree to that. Shall we also consider a renewal of the contents of some old arms? That will be necessary if they shall serve as good distinguishing marks for modern communication and information purposes. The situation is that we still use a lot of complex arms dating from the 16th to the 20th Centuries and each with many charges, partitions and tinctures. As decorations on diplomas, furniture, cuff links, bookplates etc they can be appealing and well fit.

Such arms are, however, not easy to recognize in a hurry and they may look somewhat old fashioned to the modern mind. If these arms shall be used as practical distinguishing marks in advertising, on road signs and the like, they ought to be altered and simplified. Sometimes we may solve the problem by using the shield only, and omitting helmet, mantling, crest etc. Another alternative is to keep the old, complex arms for decorations and to make a heraldic badge or a modern logo for the function as distinguishing mark.